

**КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД
У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ
МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ**

УДК 159.9+159.923.2
ББК 88.4
К 86

Рекомендовано до друку Вченою Радою Інституту людини
Київського університету імені Бориса Грінченка
(протокол № 11 від 11.06.2014 р.)

Рецензенти:

Гриць А. М. – доктор психологічних наук, доцент, старший науковий співробітник лабораторії психології соціально дезадаптованих неповнолітніх Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України;
Кологривова Е. І. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету.

Авторський колектив:

Лозова О.М., Міляева В.Р., Вакуліч Т.М., Кайріс О. Д., Лебідь Н. К., Нагула О. Л., Піркова О. Д., Подшивайлова Л. І., Подшивайлов М. М., Таран О. П., Тохтамиш О. М., Циганчук Т. В., Бреус Ю. В., Конопля О. А., Макарова Н. М., Рафіков О. Р., Юревич А. Ю.

К 86 Компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутніх психологів: моногр. / авт. кол.; під наук. ред. Лозової О.М. – Вінниця: "Віндрук", 2014. – 184 с.

ISBN 978-966-96616-8-5

УДК 159.9+159.923.2
ББК 88.4

©Авторський колектив, 2014
© Лозова О.М. (укладач), 2014

ЗМІСТ

Синергійність наукових досліджень професіогенезу психологів: компетентнісний підхід (О.М. Лозова)	5
РОЗДІЛ 1. КЛЮЧОВІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ	
1.1. Компетентнісні виміри професії психолога (Л. І. Подшивайлова, М. М. Подшивайлов)	12
1.2. Етична компетентність психолога-практика (О.Д. Піркова)	32
1.3. Підготовка студентів до просвітницько-консультативної діяльності з формування компетентного батьківства (О.Л. Нагула)	40
1.4. Студентська група як чинник набуття професійної компетентності (О.Д. Кайріс).....	67
1.5. Складові компетенції студентів щодо соціально-психологічних явищ міграції, маргіналізації, асиміляції на українських теренах (О.М. Тохтамиш)	76
РОЗДІЛ 2. ОСОБИСТІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НАБУТТЯ СТУДЕНТАМИ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ	
2.1. Розвиток потенціалу особистості студентів в умовах освітнього середовища вищого навчального закладу (Міляева В.Р., Лебідь Н.К., Бреус Ю.В.)	85
2.2. Психосемантичний зміст картини світу професій абітурієнтів психологічних спеціальностей (О.М. Лозова, А.Ю. Юревич)	106
2.3. Лідерські якості студентів-психологів як складова їхньої професійної компетентності (Н.М. Дятленко).....	125
2.4. Особливості формування стресостійності у студентів вищих навчальних закладів (Т.В. Циганчук)	134
2.5. Вікова зумовленість суб'єктивної оцінки стресових подій (О.П. Таран, Н.М. Макарова)	151
2.6. Цінність орієнтації студентів-психологів з різними репертуарами життєвих ролей (Т.М. Вакуліч, О.Р. Рафіков)	157
2.7. Самоактуалізація особистості студента у зв'язку з проявами захисних механізмів психіки (О.М. Тохтамиш, О.А. Конопля)	165

ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ ДО ПРОСВІТНИЦЬКО- КОНСУЛЬТАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОГО БАТЬКІВСТВА

Нагула О.Л.,

кандидат психологічних наук,

старший викладач кафедри практичної психології

Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка

Особливою категорією клієнтів, з якою доводиться стикатися у професійній діяльності психологу, є батьки (майбутні батьки) та сім'ї. Успіх в організації роботи з даною категорією клієнтів великою мірою залежить від особистості й авторитету психолога, його професійності, високих моральних, людських якостей, вміння спілкуватись з батьками та дітьми.

Проте, часто у роботі психолога з сім'єю виникають певні труднощі, насамперед через те, що професійна підготовка психологів-практиків не орієнтована на оволодіння ними теоретичними та практичними вміннями формування батьківської компетентності у різновікових категорій клієнтів. Вивчення психолого-педагогічних джерел з даної проблеми засвідчує відсутність якісних, науково обґрунтованих методичних та теоретичних розробок для роботи з молодими батьками, молодими подружжями, молоддю в умовах психологічної служби, в центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

На часі вкрай важливою є організація роботи психолога з молодими батьками, батьками, які виховують дітей раннього віку, з формування усвідомленого батьківства та зачатків батьківської компетентності у майбутніх батьків, молодих подруж'їв та молоді на сучасній методологічній основі із застосуванням інноваційних психолого-педагогічних технологій. Мова йде про такий зміст професійної діяльності практичного психолога, який спрямовується на підвищення готовності батьків до якісного виконання своїх функцій, на усвідомлення ними важливості відповідального батьківства, на передачу психолого-педагогічних знань щодо виховання, догляду, навчання та гармонійного розвитку дітей.

Однак, існуюча підготовка майбутніх психологів-практиків не забезпечує повною мірою їхньої готовності до роботи з такими категоріями клієнтів через те, що не враховано запити сучасних батьків. Тому однією з актуальних проблем професійної підготовки студентів є розроблення сучасної концепції підготовки майбутнього психолога-практика як висококваліфікованого фахівця у сфері компетентного батьківства, здатного до творчої організації усіх ланок особистісно орієнтованого психолого-педагогічного процесу, самореалізації щодо виконання нового соціального замовлення. Насамперед потребують вдосконалення теоретико-методологічна база та практичні навички студентів щодо усвідомленого батьківства, формування батьківської компетентності зокрема, у молоді та

батьків, що виховують дітей раннього віку. Створення позитивної мотивації щодо актуальних проблем сім'ї, в якій виховується дитина раннього віку, передбачає формування у студентів бажання працювати з батьками, спонукати батьків до набуття знань, формування у них умінь та навичок грамотного спілкування з дитиною та догляду за нею, здатності розуміти й цінувати унікальність періоду раннього дитинства, усвідомлювати сутність особистого впливу на розвиток її особистості.

Отже, обґрунтування необхідного комплексу теоретичного матеріалу та умов підготовки студентів до просвітницько-консультативної роботи з батьками, майбутніми батьками та молодими подружжями нами здійснено з урахуванням низки недоліків у професійній підготовці майбутніх психологів та особливостей формування усвідомленого батьківства та батьківської компетентності, про що детальніше розглянемо далі.

На нашу думку, важливою умовою формування професіоналізму у сфері компетентного батьківства є забезпечення підготовки студентів до аналізу особистісного досвіду взаємодії з власними батьками, а також спрямованість змісту нормативних навчальних дисциплін і спецкурсів з урахуванням особливостей роботи з батьками, молодими подружжями та молоддю щодо формування їхньої батьківської компетентності. Означені умови можливо реалізувати шляхом оптимального вибору форм, методів навчання, а також через систематизацію та професійну спрямованість змісту нормативних навчальних дисциплін і спецкурсів, як основи теоретичної і практичної підготовки майбутніх психологів; урахування особливостей роботи з батьками дітей раннього віку під час викладання навчальних дисциплін; активізацію навчально-пізнавальної та навчально-дослідницької діяльності студентів; співтворчу суб'єкт-суб'єктну взаємодію викладача зі студентами; урахування індивідуальних особливостей і можливостей студентів; створення креативного середовища для розвитку творчості студентів у самостійній та колективній діяльності.

Слід зауважити, що виконання вправ на семінарсько-практичних заняттях під час вивчення спецкурсів забезпечуватиме емоційну насиченість навчально-виховного процесу, сприятиме засвоєнню навчального матеріалу, розвитку професійних якостей, особистісному зростанню та розвитку власної батьківської компетентності.

У цьому контексті особливо актуальними стають теоретичні доробки і практичний досвід вітчизняних та зарубіжних психологів стосовно розробки проблеми батьківської компетентності.

Проблема батьківської компетентності є однією з визначальних у питаннях функціонування та розвитку суспільства. Сучасні умови життя людини вимагають від неї зосередженості на компетентному виконанні батьківських функцій, а особливо для молодих людей, чий життєвий досвід потребує удосконалення, цілеспрямованого формування компетенцій у сфері батьківства. Водночас, науковцями та практикаками наголошується на

необхідності дослідження особливостей батьківської компетентності як психолого-педагогічного потенціалу стосовно майбутнього батьківства у молоді, оскільки саме цей віковий період є актуальним для створення сім'ї, формування когнітивного образу батьківства, що є важливими передумовами для самоактуалізації особистості в батьківстві (Т. Алексеєнко, О. Бондарчук, Л. Гридковець, В. Кравець).

Інтерес широкого кола науковців до цієї проблеми пов'язаний з її об'єктивною значущістю як для конкретної людини, так і для суспільства в цілому, серед них – соціологи (Н. Головатий, І. Дементьєв, І. Кон, Н. Юркевич), психологи (Т. Андрєєва, О. Бодальов, О. Бондарчук, І. Гребінков, Л. Гридковець, С. Ковальов, Р. Овчарова, Б. Шапіро), педагоги (Т. Алексеєнко, О. Безпалько, Г. Лактіонова, А. Капська, В. Кравець, В. Постовий) та інші. У наукових дослідженнях із психології, педагогіки, соціальної педагогіки досліджуються різні аспекти батьківства, інтеграція яких дає чітке уявлення про батьківську компетентність особистості: підготовка старшокласниць до материнства (І. Братусь, С. Мещерякова, О. Нестерова, О. Тіунова, Г. Філіппова); феномен батьківства та виконання ролі батька (Ю. Борисенко, Н. Гусак, О. Корман); формування усвідомленого батьківства (О. Безпалько, Г. Лактіонова, Р. Овчарова, А. Співаковська) тощо.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень з проблеми батьківської компетентності молодого подружжя дає підстави стверджувати, що спеціальні експериментальні дослідження із заявленої проблеми не проводилися. Проте нами було виокремлено ряд праць, автори яких, досліджуючи різні аспекти батьківства, розглядали батьківську компетентність як його структурний елемент або як якісну характеристику усвідомленого батьківства, як особистісну якість батька або матері [1; 2; 3; 4; 5; 6]. Однак на сьогодні залишаються суперечливими не тільки підходи до тлумачення даного поняття, а й сама необхідність його використання. Відкритим залишається питання специфіки вивчення та трактування поняття батьківської компетентності у молодого подружжя. Особливо важливим є визначення психологічного змісту та компонентної структури даного феномену.

Розглянемо існуючі точки зору, дотичні до розуміння сутності поняття батьківської компетентності. Вагомий внесок у формування науково обґрунтованого розуміння батьківської компетентності дали представники системного підходу (Б. Ломов, К. Платонов, А. Раппопорт, В. Рибалка, В. Шадріков та інші). Системний (або системно-структурний) підхід передбачає, що до вивчення явища необхідно підходити як до системи, тобто як до певної цілісності, до якої входять у певних відношеннях та зв'язках окремі елементи. Системність наукового пізнання та відповідного знання є наслідком і відображенням системних взаємозв'язків, якими характеризується сама дійсність. Саме тому, вивчаючи об'єкт, важливо

враховувати всі його існуючі елементи та зв'язки. Зауважимо, що система не зводиться до суми елементів, а має структуру [7]. У психологічних дослідженнях системний підхід набув розвитку завдяки працям А. Бодальова, Е. Клімова, А. Леонтьєва, Б. Ломова, ними було розроблено системні описи психологічного знання стосовно структури особистості, психологічних станів і діяльності. Характерною рисою цілісності будь-якої системи є здатність до самозбереження в процесі постійного руху, змін і розвитку [8]. Усе це повною мірою можна віднести й до батьківської компетентності молодого подружжя як інтегративного системного комплексного утворення. Досліджуючи проблему батьківської компетентності, насамперед необхідно з'ясувати особливості співвідношення її з батьківством і сімейною системою.

Основним критерієм для виділення батьківської компетентності як системи, на думку В.Д. Шадрікова (1982), є її зв'язок із сім'єю та батьківством. Оскільки сім'я – це система взаємостосунків між подружжям, батьками та дітьми, мала група, члени якої зв'язані між собою шлюбними або родинними стосунками, спільним побутом і відповідальністю, то цільове призначення і зміст батьківства полягає в народженні й вихованні дітей. Сім'я є живою системою, яка складається з незалежних частин. Їх сукупність і взаємодія наділяє такими властивостями систему, якими жодна з окремо взятих частин її не володіє. Водночас зміни в одній із частин сімейної системи провокують зміни в інших. Поява дитини в сім'ї започатковує процес змін у подружній парі: з'являється необхідність у виконанні батьківських ролей і функцій; узгоджуються уявлення чоловіка й жінки щодо батьківства, його функцій, відповідальності; розподіляються обов'язки тощо. Тобто до появи дитини узгодження уявлень відбувається на теоретичному рівні, під час бесід подружжя, у мріях і планах на майбутнє. З появою ж дитини теорія починає реалізовуватись на практиці і батьківська компетентність стає актуальною й вагомою характеристикою молодій сім'ї. Нам ближче визначення сім'ї як соціальної системи, запропоноване А. Варгою: «Сімейна система – це група людей, пов'язана спільним місцем проживання, спільним господарством, і найголовніше – взаємостосунками» [2]. Тож перед тим, як розглядати феномен батьківської компетентності, необхідно визначити первинну щодо нього систему, складовою якої він є. Це система батьківства, яка, у свою чергу, є відносно самостійною системою й водночас підсистемою сім'ї.

Батьківство ми розуміємо як інтегративне психологічне утворення особистості (батька і/або матері), що включає сукупність ціннісних орієнтацій, установок та очікувань, батьківських почуттів, ставлень і позицій, батьківську відповідальність і стиль сімейного виховання [9, с. 13]. На думку А. Співаковської, батьківство має два рівні: перший – індивідуальний (складне комплексне суб'єктивно-особистісне утворення); другий – надіндивідуальний (сукупність, що містить суб'єктивно-особистісні утворення двох людей – батька й матері), тож у нашому дослідженні ми розглядатимемо батьківство як надіндивідуальне ціле, що включає різні грані даного феномену, властиві

індивідам, яких воно об'єднує (чоловіка і дружини). Як надіндивідуальне ціле, феномен батьківства, зазначає Р. Овчарова, тісно пов'язаний із феноменами материнства, батьківства й такими його характеристиками, як відповідальність, готовність, довіра та компетентність (розвинена форма батьківства), які відтворюються в двох основних стратегіях реалізації батьківства: 1) сприйняття батьківської ролі як обмеження (тимчасового чи постійного) для самореалізації; 2) сприйняття батьківської ролі (народження дитини) як нової можливості для самореалізації [10, с. 31].

Оптимальною стратегією для дитини, батьків і сім'ї, безперечно, є друга стратегія – сприйняття батьківської ролі (народження дитини) як нової можливості для самореалізації особистості. Реалізація цієї стратегії створює сприятливі умови для гармонійного розвитку дитини і батьків у процесі їхнього співрозвитку, співпраці та співтворчості; відкриває нові можливості для подружжя, переводить молоду сім'ю на якісніший рівень її розвитку, тим самим збагачуючи сімейні стосунки й розвиваючи їхню батьківську компетентність.

Батьківство вимагає багатьох змін і пристосувань, а також зумовлює в особистісному та сімейному житті подружньої пари зміни в: «Я-образі» чоловіка й дружини, їхніх уявленнях про сімейне життя; перерозподілі ролей у подружніх стосунках; стосунках зі старшим поколінням у родині; соціальних ролях і відносинах поза сім'єю.

Тож батьківську компетентність у контексті всього вищезазначеного розглядатимемо як найвищу форму розвитку батьківства молодого подружжя (надіндивідуальний рівень). Отже, в системній інтерпретації батьківська компетентність є системним явищем, надіндивідуальним утворенням (сукупність, що включає суб'єктивно-особистісні якості двох людей – батька й матері) і передбачає наявність взаємопов'язаних структурних компонентів.

Оскільки системний підхід орієнтований на визнання значущості особистості в процесі взаємодії людини з людиною, зокрема в сім'ї, вважаємо за необхідне розглянути трактування феномену батьківської компетентності молодого подружжя з позиції особистісного підходу. Розробленню особистісного підходу у психології сприяли дослідження вчених: Л. Божович, К. Платонова, В. Рибалки, які відзначали, що, вивчаючи людину, її розвиток, потрібно виходити з того, що вона є особистістю, яка характеризується цілісністю, унікальністю, неповторністю.

Особистісний підхід як методологічний інструментарій науковця і практика складається з концептуального уявлення про особистість, комплексної психодіагностики її якостей, концептуальної інтерпретації отримуваних при цьому даних, комплексу методів цілісного, всебічного розвитку якостей особистості, умов цілісної реалізації цих якостей у відповідних видах спільної діяльності та соціальної поведінки [29].

Досліджуючи будь-яку сферу життєдіяльності особистості (зокрема актуальної для нашого дослідження сфери батьківства), сучасна психологія

виходить із позиції цілісності людини, її особистісних характеристик. На думку Б. Ананьєва, характеристики особистості визначають її світогляд, життєву спрямованість, суспільну поведінку, основні тенденції розвитку [30]. У контексті нашого дослідження слід звернутися до таких характеристик особистості, як особистісна зрілість, соціальний інтелект, функції, ролі, ціннісні орієнтації, які, на нашу думку, є психологічною основою батьківської компетентності. Таким чином, як визначальні складові батьківської компетентності особистісний підхід виокремлює індивідуальні, вікові, особистісні особливості (мотивація, потреби, цінності, соціальний інтелект) та особистісну зрілість потенційних батьків (молодого подружжя).

У віковій психології молодість визначається як перша фаза ранньої дорослості, охоплює період життя від юності (20-23 роки) до близько 30-35 років і характеризується стабільністю у психофізіологічному, психологічному та соціальному аспектах розвитку [31, с. 17]. Найважливішими завданнями цього віку для чоловіків є «створення життєвої спільноти» та початок професійної кар'єри, а для жінок – вибір партнера, створення сім'ї, народження дітей, хоча прагнення кар'єрних досягнень актуальне для сучасних жінок не менше, ніж для чоловіків. Перехід до батьківства є одним з основних періодів сімейного циклу в молодого подружжя, тоді як батьківську компетентність розуміємо як вищу форму індивідуального розвитку чоловіка й жінки, а також подружжя в цілому у сфері батьківства.

У нашому дослідженні визначатимемо «молоде подружжя» як молоду сімейну пару, яка перебуває у шлюбі до 5 років, не має дітей, а вік чоловіка і дружини не перевищує 35 років.

Визначаючи змістові характеристики особистісної зрілості, враховуємо ті, які виділили психологи В. Франкл, Е. Фромм, А. Реан, серед них: самостійність, духовність і свобода; розвинуте почуття відповідальності; потреба в піклуванні про інших людей; здібності: до активної участі в житті суспільства і до ефективного використання своїх знань і вмінь; до психологічної близькості з іншою людиною; до конструктивного розв'язання різних життєвих проблем на шляху самоактуалізації та самореалізації особистості. Так, виділяючи як сутнісну ознаку батьківської компетентності особистісну зрілість, цінною для нашого дослідження вважаємо наукову позицію Е. Вахромова, який вважав, що соціально значущим результатом самоактуалізації людини (як ознаки особистісної зрілості) є набуття та підвищення компетентності як специфічної здатності, що дає змогу ефективно розв'язувати типові проблеми, завдання, які виникають у реальних ситуаціях повсякденного життя [30, с. 65-68]. Ця здатність, на думку автора, допомагає людині організувати свою діяльність, оцінювати її не тільки за зовнішніми «соціально прийнятними» критеріями, а й будувати власний рейтинг «внутрішніх стандартів» з опорою на власний досвід і знання, зокрема й у сфері батьківства.

Усе вищевикладене дає підстави говорити про батьківську компетентність як про самоактуалізацію особистості у сфері батьківства, як ознаку особистісної зрілості та здатності до розв'язання педагогічних завдань і прийняття конструктивних рішень у виконанні батьківських ролей. Отже, згідно з особистісним підходом, батьківська компетентність розглядається як інтегративна особистісна характеристика людини, яка має внутрішні можливості для саморозвитку і розкриття батьківського потенціалу, через свідому діяльність з оволодіння соціальними та індивідуальними компетентностями, важливими для батьківства. Цьому, на нашу думку, сприятиме спеціально організоване освітнє середовище для формування психолого-педагогічного потенціалу особистості молодих чоловіка та дружини у сфері батьківства. Таким чином, дана позиція зумовлює необхідність розгляду феномену батьківської компетентності з позиції діяльнісного підходу.

Спираючись на праці Л. Виготського, О. Леонтьєва, Г. Костюка, П. Гальперіна та інших, діяльнісний підхід, зокрема у психології, використовують для розуміння суті психічного, його походження, форми існування та прояву, його призначення, формування (розвитку, корекції), що є актуальним і для вивчення феномену батьківської компетентності. Концептуальні положення діяльнісного підходу в нашому дослідженні розглядатимемо як основу для формування батьківської компетентності молодого подружжя [32].

З позиції діяльнісного підходу компетентність як основу успішної діяльності розглядав М. Головань. На його думку, структуру компетентності можна зіставити зі структурою діяльності. До структури компетентності він відносить такі компоненти: усвідомлення потреби, формування мотиву, вибір способу здійснення діяльності, планування діяльності, перелік дій, виконання дій [33, с. 23].

Слушною для нашого аналізу є наукова позиція В. Гузеєва, який зазначав, що компетентність можна проявити лише в діяльності, компетентність має характер узагальнених умінь у поєднанні з предметними вміннями, специфічними знаннями в певній галузі та цінностями. Цінною для нашого дослідження є думка вченого про те, що не слід розуміти компетентність як усталену якість особистості, що склалася, оскільки під впливом різноманітних чинників, зі зміною умов, мети, завдань діяльності та за наявності позитивної мотивації до подальших змін батьківська компетентність може розвиватись (удосконалюватись) [34]. Тоді, згідно з вищезначеним, батьківська компетентність формується через спеціально організовану діяльність, яка включала б усі необхідні параметри для формування психічного явища, а саме: мету і зміст діяльності, розвиток умінь і навичок, засвоєння системи специфічних знань та позитивне ставлення до їх засвоєння.

За діяльнісною інтерпретацією, структуру поняття батьківської

компетентності можна зіставити зі структурою діяльності, до складу якої входять: усвідомлення потреби в розвитку батьківської компетентності, формування мотиву, вибір способу здійснення діяльності, планування її, перелік дій, їх виконання. Відповідно усвідомлення потреби і формування мотиву вимагає від молодого подружжя усвідомленого вибору способу задоволення його потреби у розвитку батьківської компетентності. Оскільки, вибираючи спосіб задоволення потреби, вони спиратимуться на свої ціннісні установки, суб'єктивні уявлення про виконання батьківської ролі, то виконання дій неможливе без сукупності знань, на основі яких здійснюється усвідомлений вибір. У майбутньому для виконання операцій (розглядаємо це як наступний елемент у структурі діяльності, щоб охарактеризувати її цілісно, але це не є настільки актуальним для молодого подружжя) по догляду за дитиною та її вихованням батьки повинні мати певні уміння і навички, а також докласти вольових і емоційних зусиль. Таким чином, до психологічних аспектів батьківської компетентності відносимо: потреби, цінності, мотивацію, пізнавальні та практичні уміння і навички, ставлення та емоційно-вольові зусилля.

Відповідно до діяльнісного підходу, батьківська компетентність (як психічне явище) формується у процесі інтеріоризації зовнішньої діяльності у внутрішню (психічну). Проте найефективніше це відбувається за умови спеціально побудованої зовнішньої діяльності, що передбачено, наприклад, у концепції формування розумових дій П. Гальперіна та широко представлено у формувальних дослідженнях із психології [6; 12; 10; 35;]. Віднедавна дослідники почали визначати компетентність як ефективну діяльність людини в різних сферах її життя, зокрема й у батьківстві. Тож діяльнісний підхід зумовлює застосування компетентнісного підходу як такого, що становить конкретно-науковий рівень концептуальних засад феномену батьківської компетентності.

Активно компетентнісний підхід розробляється в педагогічній науці. В освітологічній парадигмі його розуміють як підхід до визначення результатів навчання, що базується на їх описі в термінах компетентностей. Запровадженню цього підходу присвячено європейський проект Тюнінг [119], згідно з яким сучасний стан розроблення компетентнісного підходу характеризується наявністю усталених, однак неточних термінів у фаховій лексиці. Типовим прикладом може бути заміна терміна «компетентність» з переходом від однини до множини на «компетенції» замість логічного «компетентності», що, в свою чергу, зумовлює підміну компетентностей компетенціями і тим самим ускладнюється розуміння сутності поняття компетентності.

Оскільки у вітчизняних наукових дослідженнях немає однозначного визначення та змістового наповнення понять «компетентність» і «компетенція», вважаємо за доцільне навести власну позицію стосовно диференціації цих понять. В аргументації нашої позиції покладаємося на

тлумачення даних понять у фахових словниках, Національному освітньому глосарії (2011) [36] та на концептуальні положення проекту Тюнінг Європейської Комісії з питань компетентнісного підходу в освіті. Відтак, слід розрізняти поняття «компетенція / компетенції» та «компетентність / компетентності» у такий спосіб:

– компетенція/компетенції – це надані (наприклад нормативно-правовим актом) особі (іншому суб'єкту діяльності) повноваження, коло її (його) службових та інших прав і обов'язків [36]; коло питань, у яких конкретна особа авторитетна, добре обізнана, має досвід, спеціальні знання;

– компетентність/компетентності – це досконале володіння знаннями, уміннями; динамічна комбінація знань, розуміння, умінь, цінностей, інших особистих якостей, що описують результати навчання; набуті реалізаційні здатності особи до здійснення ефективної/успішної діяльності [37]. У психології поняття «здатність» означає якість, можливість, уміння, досвід, майстерність, талант, схильність до певного виду діяльності, а також готовність особи до якісного виконання певних дій, тоді компетентність – це загальна здатність, яка ґрунтується на цінностях, знаннях, уміннях, досвіді, що набуваються під час навчання [38, с. 48].

Отже, для розроблення сутності поняття батьківської компетентності закладаємо розуміння компетентності/компетентностей як набутих якостей (здатностей) особистості ефективно здійснювати діяльність, а компетенції – як надані їй повноваження (права, обов'язки).

Згідно з темою нашого дослідження докладного розгляду потребує поняття «компетентність». У наукових дослідженнях воно не має єдиного тлумачення. Насамперед значення цього терміна стосується, здебільшого, професійної діяльності й розглядалося як вершина розвитку професійної майстерності. На сьогодні у фаховій лексиці компетентність – це категорія, яка може стосуватися як однієї конкретно взятої особистості, так і цілої соціальної групи, залежно від сфери життєдіяльності людини, в якій вона успішно реалізовується (В. Луговий).

Відповідно до галузі науки, в якій розглядається «компетентність», подаються різні погляди щодо її тлумачення. Зокрема, психологи (Н. Чепелева, К. Рамуль, Т. Яценко та інші) роблять акцент на психологічних особливостях індивіда; педагоги (В. Болотов, І. Зимняя, Д. Равен, А. Хуторський, О. Пометун, В. Свистун, В. Ягупов та інші) – на міжособистісній взаємодії й відповідальності; соціологи (Е. Гіденс, Е. Ісламгалієв та інші) підкреслюють можливість впливу на широкий соціум; філософи (Н. Беденко, Л. Шабатура й інші) виділяють адекватність стосовно соціальної дійсності.

Існують різні підходи до сутнісного наповнення поняття компетентності. Так, за Дж. Равеном, компетентність – це специфічна здатність, необхідна для ефективного виконання конкретної дії в конкретній предметній галузі, яка включає вузькоспеціальні знання, особливого роду

предметні навички, способи мислення, а також розуміння відповідальності за свої дії. Дослідниця Г. Данилова компетентність трактує як здатність приймати рішення й нести відповідальність за їх реалізацію під час виконання функціональних обов'язків [39, с. 10]. Компетентність як інтегральна якість особистості, що проявляється в її загальній здатності й готовності до діяльності, ґрунтується на знаннях і досвіді, набутих у процесі навчання та соціалізації й орієнтовані на самостійну й успішну участь у діяльності, визначає дослідник Г. Селевко [40, с. 139].

М. Холодна тлумачить компетентність як особливий тип організації предметно-специфічних знань, що допомагають приймати ефективні рішення у відповідній галузі діяльності. На думку дослідниці, знання повинні характеризуватися різноманітністю (множиною різноманітних знань), структурованістю, гнучкістю, оперативністю й доступністю, здатністю до застосування у нових ситуаціях, категоріальним характером знань, володінням не тільки декларативними, а й процедурними та конструктивними знаннями, рефлексією (знанням про широту і глибину своїх знань) [41, с. 206].

Таким чином, аналіз вітчизняних і зарубіжних психолого-педагогічних досліджень проблеми компетентності дав підстави дійти висновку, що науковцями дане поняття розглядається, як якісна характеристика особистості, її здатність до успішного (якісного, ефективного) виконання специфічних дій у конкретній сфері життєдіяльності людини. Відтак, компетентність вбирає не лише вміння, знання, досвід, а й особистісні якості (самостійність, відповідальність), цінності, рівень освіченості, здатність ефективно розв'язувати нестандартні завдання тощо. Згідно з компетентнісним підходом психолого-педагогічними аспектами батьківської компетентності є: результат неперервної освіти (набуття знань у процесі перейняття батьківського досвіду, спеціального навчання, інформування засобами масової інформації, читання спеціальної літератури); сукупність певних особистісних якостей (потреба мати дітей, мотивація на компетентне батьківство, батьківські цінності, знання, уміння, досвід); здатність до якісного здійснення діяльності (виховання, навчання, розвиток і догляд дитини в сім'ї). На нашу думку, компетентнісний підхід є ключовим методологічним інструментом у визначенні сутності батьківської компетентності. Отже, батьківську компетентність у межах нашого дослідження розглядатимемо як потенційну (через відсутність дітей) здатність подружньої пари до якісного/ успішного здійснення діяльності у справі виховання, розвитку, навчання дітей та догляду за ними, тоді як їхні компетенції визначаються державною нормативно-правовою базою, в якій окреслено коло повноважень щодо сфери батьківства (батьківські права, обов'язки, функції). Результати теоретико-методологічного аналізу психологічної сутності батьківської компетентності з позиції системного, особистісного, діяльнісного та компетентнісного підходів, які включали

обґрунтування базових понять дослідження (сім'я, батьківство, молодь, молоде подружжя, компетентність, компетенція), подано в табл. 1.

Таблиця 1.

Сутність поняття батьківської компетентності в різних наукових підходах

Науковий підхід	Визначення поняття «батьківська компетентність»
Системний Р. Овчарова, В. Шадріков	– системне явище, структурний компонент батьківства, що має власну внутрішньофункціональну структуру;
Особистісний Є. Нестерова, А. Співаковська	– інтегративна особистісна характеристика, яка ґрунтується на внутрішній здатності до саморозвитку та розкриття батьківського потенціалу й зовнішніх впливах через свідому діяльність з набуття батьківських знань, умінь, цінностей, досвіду і проявляється в якісному виконанні батьківських функцій;
Діяльнісний Л. Виготський, В. Гузеєв, О. Леонт'єв, М. Головань	– динамічна характеристика особистості, яка може постійно удосконалюватись, розвиватись, проявляти лише в діяльності, формування якої можливе за умови спеціально організованої діяльності, що включає: усвідомлення потреби в розвитку батьківської компетентності, формування мотиву, способи здійснення діяльності, її планування та дії щодо виконання;
Компетентнісний В. Луговий, М. Зимня, Д. Равен, Г. Селевко	– результат неперервної освіти, що виявляється у здатності до здійснення успішної діяльності у сфері батьківства (психолого-педагогічний потенціал батьків); компетенція – коло повноважень (батьківські права, обов'язки, функції), що визначаються державою.

На підставі аналізу системного, особистісного, діяльнісного, компетентнісного підходів можемо констатувати, що батьківська компетентність має такі сутнісні характеристики:

– явище, яке усвідомлюється особистістю внаслідок інтеріоризації, соціалізації, неперервної освіти;

– індивідуальне утворення (суб'єктивно-особистісна якість) або надіндивідуальне утворення (сукупність суб'єктивно-особистісних якостей чоловіка й дружини), що вказує на якість функціонування особистості у сфері батьківства;

– інтегративна (системна, структурна) характеристика, яка відбиває динамічний характер становлення компетентності (може розвиватись, удосконалюватись);

– сукупність набутих знань, умінь, навичок, цінностей, особистісних якостей, якими людина досконало володіє та які можна відповідно виявити й оцінити.

Варто наголосити, що батьківська компетентність не є вродженою якістю особистості, а виникає й розвивається як похідна від досвіду, отриманого в системі взаємин батьки – діти, у неперервному процесі

навчання (освіта впродовж життя), виховання й розвитку особистості. Розуміння цього визначає динамічний характер батьківської компетентності.

Наукові дослідження доводять, що суспільство в цілому і батьківська сім'я зокрема дають і ззовні певний зразок компетентного батьківства. Кожна конкретна особистість здійснює інтеріоризацію зовнішньої моделі батьківської компетентності, пропускаючи її крізь призму своєї соціальної спрямованості й особистісних особливостей, а затим відбувається узгодження інтеріоризованих моделей батьківської компетентності чоловіка й дружини в єдине ціле – батьківську компетентність молодого подружжя. Тож у контексті нашого дослідження розглядаємо батьківську компетентність молодого подружжя і як індивідуальну характеристику особистості, і як надіндивідуальне ціле (яке розуміємо як психолого-педагогічний потенціал) молодого подружжя.

Враховуючи той факт, що психолого-педагогічні словники й наукові дослідження не містять змістовного трактування поняття «батьківська компетентність молодого подружжя», вважаємо за доцільне сформулювати його робоче визначення, послуговуючись базовими поняттями, що становлять концептуальну основу нашого дослідження.

Визначення *поняття «батьківська компетентність молодого подружжя»* розроблено на основі інтеграції базових понять дослідження «батьківство» (інтегративне психологічне утворення особистості), «компетентність» (набуті здібності, якості, цінності, знання, уміння й навички, важливі для здійснення особистістю ефективної діяльності) та «молоде подружжя» (сімейна пара, яка перебуває у шлюбі до п'яти років, не має дітей, вік чоловіка і дружини не перевищує 35 років) і розглядається як інтегративна характеристика подружньої пари, яка складається з динамічної сукупності набутих цінностей, здібностей, знань, умінь, навичок, що є важливими для якісного виконання батьківських функцій (догляду, виховання, навчання, розвитку дітей) і є психолого-педагогічним потенціалом молодого подружжя щодо успішної самореалізації у сфері батьківства.

Детальний аналіз психолого-педагогічної літератури дав змогу узагальнити погляди вчених стосовно сутності поняття «батьківська компетентність». Проте серед існуючих вітчизняних і зарубіжних досліджень, присвячених проблемі компетентності батьків, питання про зміст, структуру та формування батьківської компетентності молодого подружжя не розглядалося. У зв'язку з цим постає необхідність детального аналізу та теоретичного обґрунтування змісту і структури батьківської компетентності молодого подружжя.

Насамперед проаналізуємо еволюцію уявлень дотичних до змісту батьківської компетентності, спираючись на доробок науковців і практиків у галузі психології та педагогіки. Пошуки оптимальних шляхів дослідження проблеми зумовлюють звернення до вітчизняних традицій виховання

молодого покоління, а також до історії становлення психології батьківства. Інтерес до цієї теми простежується у працях видатних педагогів минулого, які мають яскраво виражений аспект педагогічної компетентності батьків (С. Русової, Я. Коменського, А. Макаренка, Д. Локка, Я. Корчака, Ж. Руссо). Вони висували, важливі для нашого дослідження, ідеї щодо підготовки батьків як перших вихователів дитини, належне виконання батьківських функцій, необхідність виховання з моменту народження дитини й особливе місце батьків у цьому процесі. Акцент ставився на важливості ролі батьків, батьківських якостях, оскільки велике значення у вихованні має спадщина, яку передають дитині батьки: фізіологічні та психологічні особливості, шкідливі звички, особливості виховання дітей [11]. Так, А. Макаренко довів, що успішне виховання дитини залежить від спроможності батьків-вихователів розвивати її. Переконаливою є думка автора про те, що не можна здійснювати виховання, якщо вихователь не є авторитетом для дитини [12, с. 250]. У науковій спадщині В. Мосіяшенка нами виділені окремі ідеї, які візьмемо за основу в розробленні змісту батьківської компетентності. До кола батьківських обов'язків науковець відносить: турботу про нормальний фізичний розвиток і здоров'я дитини; кодування колисковою в душі дитини таких першорядних якостей, як працелюбність, чесність, доброта, шанобливе ставлення до «батька-матері», старших людей; трудове виховання, прищеплення любові, прив'язаності до праці, розуміння її обов'язковості, нетерпимості до неробства і байдикування; інтелектуальний розвиток дітей у сенсі «здорового глузду»; прищеплення християнської моралі та людських чеснот (не зазіхати на чуже, говорити правду, шанувати батьків, старших людей, бути чесним, добрим, привітним тощо) [12, с. 62].

Значно ближче до розв'язання проблеми батьківської компетентності підійшли педагоги В. Сухомлинський, К. Ушинський. Вони наголошували на важливості підготовки молоді до виконання подружніх і батьківських обов'язків, які закладаються ще в дитячому віці і впливають на подальше життя людини. Ідеї В. Сухомлинського про «виховання хорошої матері, хорошого батька, а значить, і хороших чоловіків і дружин» та стосовно рівності статей у відповідальності за дитину набагато випередили час і сьогодні задають вектор у батьківській освіті молодого покоління, у підготовці їх до свідомого та компетентного виконання ролі батька й матері [14, с. 185].

Ретроспективний аналіз становлення й розвитку психології батьківства, основних тенденцій народної педагогіки в підготовці молодого покоління до сімейного життя й виконання батьківських функцій підтвердив значущість батьківської компетентності як актуальної психолого-педагогічної проблеми. Ми поділяємо ідеї та думки видатних учених минулого про підготовку батьків як перших вихователів дитини, належне виконання ними батьківських функцій, необхідність розвитку дітей раннього віку й виховання їх з моменту народження та особливе місце батьків у цьому процесі.

Варто зауважити, що батьківство і батьківська компетентність (яку в контексті ретроспективного аналізу розглядаємо як ефективне виконання батьківських функцій та обов'язків) взаємопов'язані явища, які спираються на історію сімейних стосунків і становлення психології батьківства. Зокрема у психолого-педагогічній спадщині видатних учених минулого успішна реалізація батьківських функцій (догляд, виховання, розвиток, навчання дітей) можлива за умови оволодіння спеціальними знаннями (набутими в результаті навчання та виховання батьків); дотримання традицій народної педагогіки; батьківського авторитету; високої моральності батьків тощо.

На підставі переконливих свідчень результатів ретроспективного аналізу до змісту батьківської компетентності можемо віднести: відповідальність за виховання дітей перед громадою, любов до дітей, батьківський авторитет, обов'язки батьків (турботу про нормальний фізичний розвиток та здоров'я дітей, морально-патріотичне виховання, шанобливе ставлення до людей, розвиток у дитини здорового глузду тощо), прищеплення людських чеснот (не зазіхати на чуже, говорити правду, шанувати батьків, старших людей, бути чесним, добрим, привітним тощо). Проблема компетентного батьківства, зокрема в аспекті батьківського впливу на розвиток особистості дитини, цікавила багатьох зарубіжних і вітчизняних учених – представників різних напрямів у психології.

Важливою заслугою психоаналітичного напрямку (З. Фрейд, С. Хол, А. Фрейд, К. Хорні та інші), актуальною для нашого дослідження, є те, що його засновники особливого значення надавали періоду раннього дитинства, який з огляду на особливості взаємодії батьків і дітей справляє різний вплив на розвиток особистості дитини. Згідно з теорією Е. Еріксона повнота всіх психосоціальних криз раннього віку залежить в основному від типу батьківської поведінки у взаємостосунках з дитиною. Передусім мати, вважав А. Адлер, а потім решта членів сім'ї сприяють процесу розвитку соціального інтересу дитини. За переконаннями К. Хорні, вирішальним чинником психічного розвитку дитини є емоційно-теплі, доброзичливі взаємини у системі батьки – діти.

Суттєвими для розуміння змісту батьківської компетентності є ідеї представників гуманістичного напрямку в психології. Так, Р. Олпорт відзначав, що батьківське виховання впливає на розвиток у дитини відчуття самоповаги, суб'єктивного «Я-образу», раціонального управління самим собою. На залежності формування структури «Я» дитини (позитивного або негативного образу «Я») від батьківського впливу наголошував К. Роджерс. Переконаливою в розумінні значущості батьківства є позиція А. Маслоу про особистісний та емоційний розвиток дитини (зокрема вплив найближчого оточення на дитину з неймовірно руйнівною силою, що викликає в неї подальший емоційний розлад).

Визначальними для нашого дослідження є теорії розвитку представників біхевіорального напрямку в психології, які вивчали вплив

навколишнього середовища на поведінку індивіда (Б. Скіннер, А. Бандура та інші), зокрема поведінкові акти батьків вони розглядали як соціальні стимули, що стимулюють і фіксують (позитивне й негативне підкріплення) поведінку дитини.

Цінними для дослідження феномену батьківської компетентності як чинника психічного розвитку майбутньої дитини є концептуальні положення вітчизняних науковців, які розглядали питання впливу найближчого оточення дитини, насамперед батьків, на формування її особистості. За вченням В. Бехтерева, різні особи перебувають у різних умовах у процесі їх спілкування з навколишнім світом, а значить, і в нерівнозначних умовах виховання, що має суттєве значення для повноцінного розвитку конкретної особи. На думку Б. Ананьєва, на розвиток особистості комплексно впливають біологічні та соціальні детермінанти.

Важливою для розуміння природи батьківської компетентності є теза О. Леонтєва про визначальну роль зовнішніх умов (у контексті нашого дослідження серед таких убачаємо консультації спеціалістів, батьківську освіту) у формуванні вищих прижиттєвих здібностей людини (до яких можемо віднести й батьківську компетентність як актуальну здібність людини) [15].

Значущою для розкриття змісту батьківської компетентності є культурно-історична теорія розвитку Л. Виготського, в якій абсолютизована роль соціального в розвитку і структурі особистості. Учений наполягав на тому, що середовище («соціальна ситуація розвитку») відіграє важливу роль – джерела дитячого розвитку [16]. Відтак, усвідомлення батьками важливості навколишнього середовища для розвитку дитини та знання й уміння його створити є провідними у змісті батьківської компетентності.

Значно ближчою для розуміння змісту батьківської компетентності є положення теорії розвитку С. Рубінштейна про співвідношення зовнішньої дії (передусім виховання) та внутрішніх умов психічного розвитку дитини, на яку ця дія спрямовується [17]. Згідно з даною теорією особистість дитини розвивається в умовах виховання і навчання, тобто у спеціально організованій взаємодії з дорослими (насамперед із батьками). Таким чином, дана теорія поглиблює розуміння батьківської компетентності як чинника психічного розвитку дитини.

Однією з надзвичайно важливих для змістовного наповнення батьківської компетентності є теорія Д. Ельконіна, присвячена раннім періодам життя людини, яка будується на положенні про те, що психічний розвиток дитини в ранні роки є процесом якісного перетворення стосунків «дитина – дорослий» і значущим для педагогічної компетентності майбутніх батьків – батьків, які виховують дитину раннього віку в аспекті усвідомлення ними змісту та значення батьківства [18]. Узагальнюючи викладене вище, можемо констатувати таке:

– батьківська компетентність пов'язана із системою ставлень (ставлення до себе як батьків, ставлення до дитини, ставлення до батьківства взагалі), які формуються на основі дитячого досвіду взаємостосунків у сім'ї;

- особливості перебігу психосоціальних криз та психотравматизація дітей у ранньому віці залежить від стилю батьківського виховання;
- основою батьківської компетентності є знання про вікові особливості розвитку дитини, стилі батьківського виховання, розвиваюче середовище, специфіку спілкування з дітьми тощо;
- чинником психічного розвитку дитини є емоційно-теплі стосунки в діаді «мама-дитина»;
- «Я-образ батьківства» формується з дитинства під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників;
- від рівня розвитку батьківської компетентності залежить якість взаємостосунків з дитиною та виховна позиція батьків;
- батьківська компетентність та особистісна зрілість (конгруентність, відповідальність, самостійність, емоційна рівноваженість, вираженість у прийнятті рішень, усвідомлення значення батьківства тощо) тісно пов'язані між собою.

Згідно з узагальненими даними змістовними характеристиками батьківської компетентності є: батьківська поведінка, стиль виховання, виховна позиція, специфіка взаємодії з дітьми, система ставлень (ставлення до себе як батьків, ставлення до дитини, ставлення до батьківства взагалі), потреба у психологічній близькості з іншою людиною та емоційно-тепле спілкування з дитиною; саморозвиток і самоактуалізація в батьківстві; особистісна зрілість.

Цікаві підходи до розуміння змістової характеристики батьківської компетентності виявляємо в сучасних наукових дослідженнях [19; 20; 21; 10; 22], зокрема в низці праць, де розглядалася педагогічна компетентність батьків (С. Піюкова, В. Селіна, Н. Хрусталькова), їхня психолого-педагогічна компетентність (М. Ерміхіна, Н. Мізіна, І. Меркуль, О. Хартман), ефективне батьківство (Т. Бессонова, Є. Нестерова, Г. Філіппова) та його розвинена форма (Р. Овчарова). Зауважимо, що ці дослідження були присвячені батькам, які вже виховують дітей різного віку. Так, педагогічна компетентність, яку досліджувала С. Піюкова, зокрема батьків прийомних дітей, передбачає: усвідомленість мотивів прийняття дитини на виховання в сім'ю та їх альтруїстичний характер; наявність спеціальних психолого-педагогічних знань про особливості дітей, позбавлених батьківського піклування; можливості прийомної сім'ї як форми соціальної опіки; наявність розвинених конструктивних і рефлексивних умінь прийомних батьків. Досліджуючи педагогічну компетентність батьків дітей раннього віку, В. Селіна зазначає, що вона зумовлюється суб'єктивним досвідом виховання, і до її змісту відносить: сукупність емоційно-вольових, мотиваційно-ціннісних, когнітивних, комунікативних і діяльнісних характеристик особистості батьків, які проявляються в готовності й здатності приймати дитину як цінність, оволодівати базовими психолого-педагогічними знаннями й використовувати різні способи взаємодії з малюком у предметній діяльності; конкретність і практичність педагогічних

знань, ситуативність їх використання, що відбивається переважно в щоденному (низькому) та конкретно-ситуативному (середньому) рівнях її розвитку.

У змісті педагогічної компетентності батьків у професійно-замінній сім'ї Н. Хрусталькова визначає: сукупність спеціальних характеристик (організаційних, управлінських, навчально-розвивальних, виховних, корекційних, соціокультурних), наявність особистісних і професійних властивостей, необхідних для виховання дітей-сиріт.

Важливою складовою у змісті психолого-педагогічної компетентності батьків, на думку М. Єрміхіної, є усвідомленість сімейних цінностей, установок і очікувань, ставлення (до себе, як батьків, до дитини, батьківства загалом), мотивів батьківської поведінки [19]. Насамперед до змісту психолого-педагогічної компетентності батьків М. Єрміхіна відносить: розуміння свого подружнього партнера, його реакцій, мотивів батьківської поведінки; усвідомлення батьківської єдності себе і свого подружнього партнера, включаючи потребу в батьківській єдності (усвідомленні себе батьками, а не лише матір'ю і батьком); розвиненість, стійкість і компліментарність компонентів в інтегральній психологічній структурі батьківства.

Цікавими є погляди І. Меркуль щодо психолого-педагогічної компетентності батьків, яку вона досліджувала у студентів вищих навчальних закладів. У своїй праці науковець дослідниця констатує відсутність прямої залежності рівня психолого-педагогічної компетентності від досвіду батьківства та характеризує її як особистісне утворення, яке визначає підготовленість майбутніх батьків до усвідомленого батьківства і ціннісного ставлення до виконання батьківських функцій [20].

Цінною для дисертації є позиція О. Хартман, яка визнає, що процес становлення батьківської відповідальності за розвиток дитини залежить від їхньої психолого-педагогічної компетентності. Так, важливими для психолого-педагогічної компетентності батьків, які виховують дитину дошкільного віку, дослідниця вважає: готовність стати батьками (почуття материнства та батьківства); уявлення батьків про мету, завдання, зміст і засоби виховання; розуміння своєї ролі в житті дитини; базові знання з педагогіки та психології; інтерес до справ дитини (усвідомлення цінності спільної діяльності, участі у справах дитини); усвідомлення впливу власних дій на розвиток і виховання дитини тощо.

Визначальною в розумінні змісту батьківської компетентності, на нашу думку, є концепція Є. Нестерової про ефективне батьківство як систему взаємостосунків між батьками й дитиною, які суттєво сприяють розвитку особистості та емоційному благополуччю як батьків, так і дитини [120]. Дослідниця довела, що ефективне батьківство характеризується гармонійним стилем сімейного виховання, позитивним ставленням до батьківства та якісним виконанням батьківських функцій. До специфічних ознак

ефективного батьківства автор відносить високий рівень розвитку духовності, моральності, соціального інтелекту; пізнання батьками самих себе, своїх психологічних особливостей; усвідомлення результатів своїх дій; вивчення світу дитини, поглиблене пізнання її вчинків, емоцій, думок; ефективну взаємодію з дитиною; активність у соціальних контактах; послідовність у вимогах, відсутність розбіжностей у питаннях виховання дітей у сім'ї. Особливу увагу Є. Нестерова приділяє прагненню батьків до самоосвіти у сфері батьківства, розширенні спектра ефективних прийомів і методів виховання дітей у сім'ї.

Важливими для розуміння змісту батьківської компетентності є праці Д. Віннікота. Учений свого часу в практику роботи з матерями ввів таке поняття, як «достатньо хороша мати». До сьогодні в дитячій психотерапії це визначення використовується для опису того рівня батьківської компетентності, до якого прагнуть більшість батьків. Так, на думку Д. Віннікота, «достатньо хороша мати» має встановити позитивну прив'язаність до дитини виключно на основі безоціночного ставлення, прийняття та любові. Переконливими є слова дослідника про те, що важливою умовою хорошого виховання та повноцінного розвитку дитини є батьківська здатність до емпатії, рефлексії, встановлення дисциплінарних рамок для дитини, а також знання про особливості розвитку дітей [23].

Надзвичайно актуальною, в контексті нашого дослідження, є позиція вчених Г. Радчук та О. Тіунової, які вважають, що батьківську компетентність слід розглядати як здатність батьків до забезпечення необхідних умов для повноцінного розвитку, виховання й навчання дітей, а також як важливий стан і соціально-психологічну функцію кожної людини. Автори переконують у нагальній необхідності впровадження інноваційних форм навчання батьків та майбутніх батьків з метою зміни ціннісно-сміслових установок у сфері сімейного виховання, розвитку діалогу як найбільш ефективного механізму розгортання особистісного потенціалу дитини [5, с. 4].

Особливої уваги у вивченні змісту батьківської компетентності заслуговують дослідження Р. Овчарової. За визначенням автора, батьківство – це інтегральне особистісне утворення, яке включає: ціннісні орієнтації подружжя; батьківські установки й очікування; батьківське ставлення; батьківські почуття; батьківські позиції; батьківську відповідальність; стиль сімейного виховання [10]. Дослідниця виділяє розвинену форму батьківства, яка характеризується відносною стійкістю та стабільністю й реалізується в узгодженості уявлень подружжя про батьківство та якості виконання ними батьківських ролей.

Значно ближчою для розуміння змісту батьківської компетентності є позиція О. Пенькової, яка виділяє особливу роль батьківського прикладу у розвитку особистості дитини. Автор переконує, що приклад батьків є тим першим соціальним досвідом, який засвоюють діти протягом свого життя.

При цьому батьки впливають на своїх дітей усіма проявами власної особистості: зовнішністю, поглядами, інтересами, ставленням до праці та до оточуючих. Вплив батьківського прикладу, як зазначає дослідниця, посилюється загально-емоційною атмосферою в сім'ї, яка формує у дітей високі моральні якості на основі групової свідомості і загального стилю поведінки батьків [24].

Загалом у змісті педагогічної, психолого-педагогічної компетентності батьків та ефективного батьківства, зазначеними вище авторами, виділено: знання, уміння, навички і способи здійснення педагогічної діяльності; здатність розв'язувати проблеми й типові завдання, які виникають у реальних ситуаціях взаємодії з дитиною; готовність і здатність виконувати батьківські функції відповідно до існуючих у соціумі вимог; уміння створювати умови, в яких діти почуватимуться у повній безпеці; готовність і вміння приймати дитину як цінність; особистісні властивості (емпатія, рефлексія, активність у соціальних контактах); розуміння свого подружнього партнера, його реакцій, мотивів батьківської поведінки; усвідомлення батьківської єдності себе і свого подружнього партнера (усвідомлення себе батьками, а не лише матір'ю і батьком); підготовленість майбутніх батьків до якісного виконання батьківських функцій і ціннісного ставлення до батьківства; уявлення батьків про мету, завдання, зміст і засоби виховання; розуміння своєї ролі в житті дитини; інтерес до справ дитини (усвідомлення цінності спільної діяльності, участі у справах дитини); позитивне ставлення до батьківства; відповідальне ставлення до виконання батьківських обов'язків; ефективна взаємодія з дитиною; успішність у справі виховання дітей; послідовність у вимогах, відсутність розбіжностей у питаннях виховання дітей у сім'ї; встановлення дисциплінарних рамок для дитини тощо.

Отже наша позиція збігається з концептуальними позиціями вчених, які досліджували різні аспекти компетентності батьків у контексті її змістовного наповнення. Проте батьківська компетентність молодих людей, які щойно створили сім'ю і ще не мають дітей дещо відрізнятиметься від змісту батьківської компетентності людей, які вже виховують дітей.

Вивчивши й відповідно осмисливши проблему батьківської компетентності, ми дійшли висновку, що зміст батьківської компетентності молодого подружжя становлять: потреба в удосконаленні батьківської компетентності; мотивація на компетентне батьківство; батьківські та сімейні цінності; особистісні якості (певні риси характеру та здібності); Я-образ батьківства (усвідомлення ролі і значення батьківства, позитивне ставлення до батьківства; адекватна виховна позиція; гармонійний стиль виховання); система знань (психолого-педагогічних і морально-правових); специфічні вміння (комунікативні й соціально-перцептивні) та навички (ефективного спілкування, створення розвивального середовища для дитини тощо).

Розглянувши основні підходи до змістовного наповнення поняття «батьківська компетентність молодого подружжя», переходимо до визначення компонентної структури даного поняття. Перш ніж перейти до

розгляду структури батьківської компетентності молодого подружжя, вважаємо за доцільне зазначити, що в психолого-педагогічній науці існує два підходи до розгляду структури компетентності. Перший підхід полягає в тому, що ряд науковців (І. Зимня, В. Селіна, Н. Тюріна та інші) розглядають структуру компетентності через сукупність компетенцій. Так, І. Зимня зазначає, що компетентність – це цілісна модель, яка складається зі специфічних компетенцій, які автор ділить на три основні групи стосовно: ставлення до самого себе, як особистості, як суб'єкта життєдіяльності; взаємодії людини з іншими людьми; всіх типів і форм діяльності людини. За концепцією Н. Тюріної, абілітаційна компетентність батьків, які виховують дитину із психофізичними порушеннями, включає сукупність аксіологічних, когнітивних і праксіологічних компетенцій. До ключових педагогічних компетенцій батьків, які виховують дитину раннього віку, дослідниця В. Селіна відносить: ціннісно-змістовні, інтелектуально-пізнавальні, комунікативні, діяльнісні та рефлексивні. Вона також наголошує, що засвоєння компетенцій приводить до формування у батьків компетентнісних особистісно-діяльнісних властивостей, які характеризують особистість батьків як ефективних вихователів дитини раннього віку.

Водночас існує другий підхід, з позиції якого компетентність розглядається як психологічне утворення, що має складну компонентну структуру. Так, у структурі компетентності вчені виділяють такі компоненти: когнітивний, операційний, аксіологічний (О. Таїзова); поведінковий, мотиваційний, соціальний (Г. Селевко). Ряд дослідників (Р. Овчарова, Н. Кормушина, Н. Мізіна, М. Ерміхіна), які досліджували різні аспекти батьківства і батьківської компетентності в тому числі, до компонентної структури останньої відносять когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти. Когнітивний компонент включає знання й уявлення батьків про вікові (індивідуальні) особливості дитини, уявлення про себе як батьків, уявлення про ідеальних батьків, знання батьківських функцій та образ дитини. Емоційний компонент визначається переживаннями і почуттями батьків. Дослідники емоційний компонент розуміють як суб'єктивне ставлення батьків до себе, батьківські почуття й установки. Поведінковий компонент включає володіння різноманітними способами і формами взаємодії з дитиною. Автори наголошують, що всі три складові (когнітивна, емоційна, поведінкова) є сплавом емоцій, почуттів, переконань і поведінкових проявів, між якими існує тісний взаємозв'язок, і відповідно вплив на одну із них відображається на двох інших.

У результаті об'єктивного аналізу різних підходів, наведених вище в узагальненому вигляді, ми поділяємо позицію представників другого підходу. Відтак, базуючись на позиції системного підходу, розглядатимемо батьківську компетентність як психологічне явище, що має внутрішню компонентну структуру. Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури та сучасних наукових досліджень дав змогу виділити у структурі

батьківської компетентності молодого подружжя ціннісно-мотиваційний, когнітивно-рефлексивний, соціально-поведінковий та педагогічно-виховний компоненти. У загальному вигляді компонентна структура досліджуваного явища подана на рис. 1.

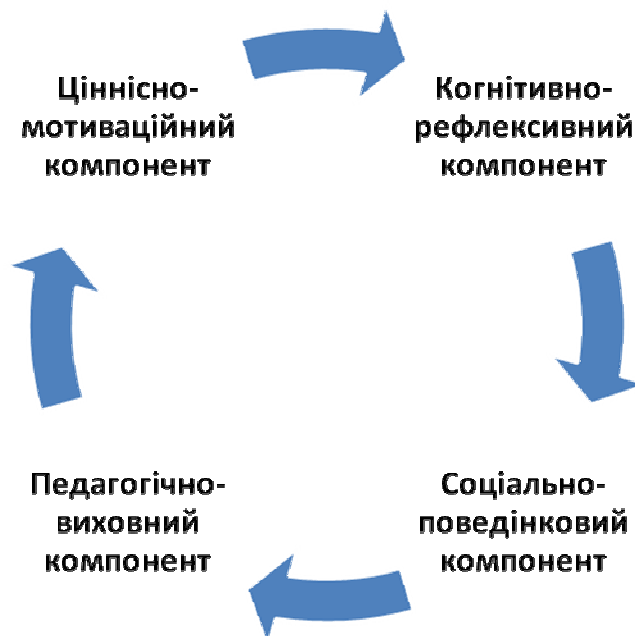

Рис. 1. Структура батьківської компетентності молодого подружжя

З огляду на вище викладене ціннісно-мотиваційний компонент відображає особистісний аспект батьківської компетентності молодого подружжя і являє собою психологічну характеристику подружньої пари, що включає особистісні якості, важливі у батьківстві, цінності, потреби, мотивацію та особистісну зрілість. Багатогранність аспектів вивчення проблеми батьківської компетентності наштовхує на першочерговість виділення ключовими елементами даного компоненту цінностей і мотивації. Оскільки вони є основною й рушійною силою у здійсненні будь-якої діяльності людини, зокрема і якісного виконання батьківських функцій. Використовуючи категорію цінностей, слід зважити на те, що саме цінності сприяють розвитку індивіда як особистості, з притаманними їй потребами, мотивами, інтересами, ідеалами. Як відомо, актуальні потреби особистості, що базуються на її цінностях, стимулюють мотивацією до діяльності з метою досягнення будь-яких життєвих цілей. Коли потреба в компетентності набуває для людини ціннісно-сміслового значення, вона стає однією з детермінант її становлення [25, с. 326].

У психологічній науці категорія цінностей розглядається водночас як мотиваційні і когнітивні утворення, що орієнтують поведінку людини на певну мету і водночас детермінують когнітивну роботу (розуміння й усвідомлення) з отримуваною інформацією. Відтак основою формування батьківської компетентності у молодого подружжя є потреба в удосконаленні даної особистісної характеристики, яка, у свою чергу, є однією з базових

цінностей, та мотивація на ефективне (а значить компетентне) батьківство.

Задовольняючи свою потребу в удосконаленні батьківської компетентності, особистість усвідомлює себе ефективною у сфері батьківства (такою, яка має специфічні знання, широкий кругозір у сучасних тенденціях виховання й розвитку дітей, володіє значним арсеналом певних умінь), у результаті чого в неї з'являється почуття задоволення і позитивне ставлення до батьківства. Водночас у неї розвиваються такі особистісні якості, як упевненість, самоповага, самодостатність, самоефективність, прагнення до прийняття креативних рішень, що сприяють досягненню поставленої мети та результативних очікувань від батьківства.

Не менш важливою у батьківстві та якісному виконанні батьківських функцій є особистісна зрілість (мотивація на високі досягнення у батьківській освіті та компетентне батьківство, позитивне ставлення до себе як батька (матері), почуття обов'язку перед соціумом, сформовані життєві установки стосовно власної батьківської ролі, здатність до психологічної близькості з іншими людьми). Разом з тим виділяємо особистісні якості, важливі у батьківстві, що істотно підкреслюють особистісний аспект батьківської компетентності, а саме самостійність, відповідальність, ініціативність, націленість на співпрацю, впевненість у собі та здатності до рефлексії, самоаналізу, емпатії, імпровізації, творчості та конструктиву; позитивне ставлення до батьківства, до себе як потенційних батьків та потенційної дитини; готовність до само-актуалізації і самореалізації в сім'ї та батьківстві. Усе це в сукупності дає підстави говорити про людину як про особистісно зрілу та гармонійну (конгруентну) особистість, здатну ефективно і якісно виконувати батьківські функції без шкоди для розвитку дитини (тобто не розв'язувати особистісні проблеми за рахунок власної дитини). Таким чином, ціннісно-мотиваційний компонент складають: цінності молодого подружжя; їх потреба в удосконаленні батьківської компетентності; особистісна зрілість і мотивація на високі досягнення спершу в батьківській освіті, а після того й у батьківстві.

Когнітивно-рефлексивний компонент відображає пізнавальний аспект батьківської компетентності молодого подружжя і являє собою інтелектуальну характеристику особистості, що складається із упорядкованої сукупності психічних процесів, пов'язаних з пізнанням теоретичних основ батьківства, реальним сприйняттям та оцінюванням самого себе, подружнього партнера як одного з батьків. Звідси випливає, що базовою одиницею даного компонента є рефлексія як здатність осмислювати, аналізувати, розмірковувати над власними думками, почуттями та переживаннями стосовно самооцінки особистості в батьківстві, розуміння власної значущості у справі виховання дітей, відповідальності за результати своєї виховної діяльності, пізнання себе і свого подружнього партнера (як одного з батьків) у процесі батьківської освіти.

Згідно з даним міркуванням формуванню батьківської компетентності

у молодого подружжя сприятиме: належний рівень розуміння й усвідомлення ними інформації, отриманої стосовно всіх аспектів батьківства (емоційного, когнітивного, поведінкового); змісту та значення батьківської компетентності; особистісних якостей (рис характеру, здібностей, потреб), важливих у батьківстві; уявлень про ідеальних батьків; ставлення до батьківства, до себе як батьків та до дитини; адекватних виховних позицій і гармонійного стилю батьківського виховання. Звідси випливає, що важливим елементом даного компонента є когнітивний Я-образ батьківства, який розуміємо як цілісну систему уявлень про зміст і значення батьківства. У контексті нашого дослідження складовими когнітивного образу батьківства є усвідомлення змісту та значення батьківства, уявлення про риси характеру, властиві ідеальним батькам, знання про функції, які вони мають виконувати, система батьківських ставлень і суб'єктивні вербальні портрети матері, батька, дитини.

При цьому варто звернути увагу на особливу роль досвіду, набутого в батьківській сім'ї відносно виконання батьківських ролей, культури взаємин з дітьми, стилю їх виховання. Психологи (здебільшого представники психоаналітичного напрямку) переконані в тому, що особистий дитячий досвід взаємостосунків із власними батьками відбивається на якості майбутнього батьківства і безпосередньо впливає на формування батьківської компетентності, що бере свій початок ще в ранньому дитинстві. Тож осмислений і відрефлексований виховний досвід, набутий у батьківській сім'ї, є когнітивним надбанням у батьківській компетентності. Водночас цей компонент виконує функцію активного набуття знань, важливих у батьківстві як у процесі батьківської освіти так і за рахунок самостійної пізнавальної активності (читання спеціалізованої літератури, перегляду навчальних телепередач, інтернету, обміну досвідом і спілкування з досвідченими у певній галузі людьми, консультування зі спеціалістами тощо), зокрема, знань про зміст і роль батьківства, батьківської компетентності; особливості розвитку дитини на всіх вікових етапах; вікові кризи й особливості їх перебігу; специфіку спілкування та взаємодії з дитиною певного віку; базові потреби дитини; нормативні страхи, які переживають діти; ефективні прийоми виховання й розвитку дитини; адекватні стилі батьківської поведінки й виховання; права та обов'язки батьків і дітей тощо. Таким чином складовими когнітивно-рефлексивного компонента є: пізнавальна активність молодого подружжя у процесі батьківської освіти й самоосвіти; рефлексія стосовно себе як батьків, здобутих знань і набутого досвіду; осмислений досвід, набутий у батьківській сім'ї; знання та Я-образ батьківства.

Соціально-поведінковий компонент відображає процес взаємодії людини з навколишнім світом, завдяки чому вона досягає свідомо поставленої мети, яка з'явилася внаслідок виникнення потреби в удосконаленні батьківської компетентності. Цей компонент розкриває зміст поведінки людини в соціумі і вмикає спеціальні вміння та навички, необхідні

для ефективної міжособистісної взаємодії, успішного здійснення діяльності у батьківстві. Звідси випливає, що засадничим елементом даного компонента є соціальний інтелект. Термін «соціальний інтелект» був уведений у психологію Є. Торндайком (1920) для позначення «діяльності у міжособистісних стосунках» [26, с. 205]. Цей термін дає змогу зрозуміти взаємини людей, адекватно сприймати ситуацію спілкування, використовувати досвід партнерів у взаємодії, розуміти мотиви й цілі спілкування, прогнозувати результати власної поведінки та поведінки інших людей. Соціальний інтелект допомагає успішно встановлювати контакт зі співрозмовником (будь то дорослий чи дитина), адекватно пізнавати його внутрішні стани, керувати ситуацією взаємодії з ним.

Слід розуміти, що лише в діяльності можна розвинути соціально-комунікативні вміння й навички, важливі для компетентного батьківства, насамперед у навчальній діяльності, що базується на засадах діалогічного спілкування (обмін інформацією, мовленнєвий акт, у якому говоріння і слухання, сприймання й розуміння – нерозривно пов'язані). Отже, до таких умінь і навичок відносимо: уміння прогнозувати результати виховної діяльності та взаємовідносин з дитиною; уміння свідомо контролювати й аналізувати результати своєї діяльності; вміння встановлювати і підтримувати контакт із дитиною; уміння створювати для дитини середовище для розвитку (вміло підбирати іграшки, ігри, казки, книжки тощо); навички спілкуватися без часточки «не» й за допомогою «я-висловлювань», активного слухання, вербального та невербального спілкування тощо. Проте варто наголосити, що молоде подружжя ще не має дітей, тому всі необхідні вміння й навички вони матимуть можливість розвивати під час інтерактивної пізнавальної діяльності у групі (в процесі набуття батьківської освіти) та міжособистісній взаємодії у подружній парі, на засадах діалогічного спілкування. Набуті в такий спосіб уміння й навички вони пізніше спроектують на дитячо-батьківські відносини.

Отже, соціально-поведінковий компонент становлять соціальний інтелект (зокрема розуміння поведінки, вчинків і дій людей, нормативів соціальних ролей), діалогічне спілкування, спеціальні вміння й навички для здійснення успішної діяльності у сфері батьківства.

Педагогічно-виховний компонент відображає єдність теоретичної та практичної готовності до здійснення педагогічної й виховної діяльності і включає оволодіння знаннями й уміннями для створення розвитку середовища (сенсорно насиченого, психологічно комфортного, ігрового), в умовах якого відбуватимуться максимально можливі позитивні зміни в розвитку дитини. Серед складових цього компонента виділяємо стиль батьківського виховання й виховну позицію як актуальні для молодого подружжя в процесі підготовки до майбутнього батьківства. Стиль сімейного виховання являє собою своєрідне поєднання ціннісних орієнтацій подружньої пари, її батьківських установок і сподівань, батьківського

ставлення, батьківських почуттів, батьківських позицій, батьківської відповідальності. Саме стиль батьківської поведінки впливає на формування особистості дитини, розвиток її соціальних навичок [27, с. 96]. Стилі сімейного виховання та їх типові класифікації у психології розглядали ряд науковців: зокрема, авторитарний (холодні стосунки, високий рівень контролю), ліберальний (теплі стосунки, низький рівень контролю) та демократичний або авторитетний (теплі стосунки, високий рівень контролю) – Д. Бомрінд; авторитетний, демократичний, гіперопікаючий, авторитарний – Е. Шеффер, З. Белл; індиферентний стиль сімейного виховання – Маккобі, Мартін [28, с. 192]. Таким чином, формування стилю сімейного виховання має спиратися на розширення поведінкового репертуару молодого подружжя, розвиток комплементарності й узгодженості поведінкової складової стилю сімейного виховання, корекції ідеальних і реальних образів дитини й себе в ролі батьків [10, с. 495].

Виховні позиції тісно пов'язуються зі свідомо виробленими, узгодженими та прийнятими подружжям поглядами стосовно виховання дітей. У психології широко розглядають такі батьківські позиції: симбіоз (надмірна емоційна близькість), авторитарність, емоційне відторгнення (А. Варга); підтримка; пристосування до потреб дитини; формальне відчуття обов'язку за відсутності істинного інтересу до дитини; непослідовна поведінка (Н. Дружинін); авторитет любові, доброти, поваги та авторитет пригнічення, відстані, педантизму, резонерства, підкупу (А. Макаренко); свідомо, або врівноважена поведінка батьків, де різноманітні прийоми використовуються не автоматично, а свідомо, з урахуванням наслідків своїх дій (В. Сатір) [28, с. 86]. На нашу думку доцільніше розглядати виховну позицію молодого подружжя (узгодженість його уявлень про взаємодію, спілкування, виховання та розвиток дитини) з позиції транзактного аналізу. Так, Е. Берн виділяє три складові особистості людини, які зумовлюють характер її спілкування з людьми: батьківська, доросла, дитяча. Ми єдині з позицією автора в тому, що для оптимального функціонування людини в соціумі необхідно, щоб у ній гармонічно поєднувалися всі три складові Я, що, в свою чергу, характеризуватиме її як особистісно зрілу, таку, що вміло використовує різні форми поведінки, гнучко проявляє себе в тому чи іншому стані, залежно від мети спілкування та життєвих обставин. Зрозуміло, що це найважливіше для спілкування в сім'ї, оскільки саме тут закладаються основи майбутньої гармонійної особистості і виховна позиція батьків відповідно суттєво впливає на становлення особистості дитини. Найоптимальніша виховна позиція батьків формується тоді, коли їм властива комбінація его-станів: дитина–дорослий–батько.

Отже, проблема батьківської компетентності тісно переплітається з іншими проблемами теоретико-методологічного характеру, і зокрема із дослідженням генезису батьківства та окремих його аспектів. теоретико-узагальнюючий аналіз педагогічних і психологічних досліджень вітчизняних

і зарубіжних науковців дав можливість визначити зміст феномену «батьківська компетентність» в контексті особистісної зрілості, соціального інтелекту, педагогічної грамотності й готовності виконувати батьківські функції. А це дає підстави говорити про батьківську компетентність, зокрема і молодого подружжя, як про багатогранний і багатокомпонентний феномен, до структури якого входять ціннісно-мотиваційний, когнітивно-рефлексивний, соціально-поведінковий і педагогічно-виховний компоненти.

Варто наголосити, що представлені матеріали становлять теоретико-методологічну основу професійної підготовки студентів практичних психологів у напрямі просвітницько-консультативної діяльності щодо роботи з різними категоріями клієнтів стосовно формування у них усвідомленого батьківства та батьківської компетентності. Особливості просвітницько-консультативної діяльності психолога з батьками та молодими подружжями полягають у досягненні триєдиної мети (просвітницької – підвищення психолого-педагогічної культури батьків, допомога у вихованні дітей за умови особистісного впливу батьків на їх виховання; пропедевтичної – ініційоване психологом чи батьками консультування з метою попередження виникнення проблем, помилок у батьківському вихованні; корекційної – допомога у виокремленні проблеми, знаходження шляхів її вирішення спільно з батьками). Опрацювання та засвоєння даних теоретичних матеріалів сприятимуть формуванню у студентів стійких професійних мотивів, відповідального ставлення за власне професійне та особистісне зростання у сфері компетентного батьківства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Братусь І. В. Соціально-педагогічна робота з юними матерями в громаді / І. В. Братусь // Проблеми педагогічних технологій: зб. наук. пр. / Волинський державний університет імені Лесі Українки. – Луцьк: Волинський академічний дім, 2004. – № 3–4. – С. 72-77.
2. Варга А. Я. Структура и типы родительского отношения: дис... канд. психол. наук: 19.00.01 / Варга Анна Яковлевна. – М., 1986. – 206 с.
3. Кравець В. Теорія і практика дошлюбної підготовки молоді: монографія / Кравець В. – К.: Київська правда, 2000. – 688 с.
4. Меркуль И. А. Проблема формирования психолого-педагогической компетентности родителей / И. А. Меркуль // Актуальные проблемы психологического знания. – 2010. – № 4 (17). – С. 41–44.
5. Радчук Г. К. Сімейне виховання (освітній тренінг для батьків): навч.-метод. посіб. / Г. К. Радчук, О. В. Тіунова. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2007. – 121 с.
6. Хартман О. Ю. Психологічні чинники становлення відповідальності батьків за розвиток дитини дошкільного віку: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна психологія»/ О. Ю. Хортман. – Х., 2010. – 20 с.
7. Шадриков В. Д. Новая модель специалиста: инновационная подготовка и

компетентностный подход / В. Д. Шадриков // Высшее образование сегодня. – 2004. – № 8. – С. 26–31.

8. Платонов К. К. О системе психологии / Платонов К. К. – М.: Мысль, 1972. – 216 с.

9. Овчарова Р. В. Родительство как психологический феномен: [учеб. пособ.] / Овчарова Р. В. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2006. – 496 с.

10. Овчарова Р. В. Психология родительства: учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / Овчарова Р. В. – М.: Академия, 2005. – 368 с.

11. Русова С. Вибрані педагогічні твори: [у 2-х кн. / Русова С.; ред. Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук]. – К.: Либідь, 1997. – Кн.1. – 272 с.

12. Макаренко А. С. Избранные педагогические сочинения: в 2-х т. / Макаренко А. С. – М.: Педагогика, 1978. – Т. 2: Общие условия семейного воспитания: лекции о воспитании детей. – 315 с.

13. Мосіяшенко В. А. Українська етнопедагогіка: [навч. посіб. для студ. пед. навч. закладів] / Мосіяшенко В. А. – Глухів: РВВ ГДПУ, 2001. – 172 с.

14. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / Сухомлинський В.О. – К.: Рад. школа, 1978. – 263 с.

15. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / Алексей Николаевич Леонтьев. – М.: Смысл; Академия, 2005. – 352 с.

16. Виготський Л. С. Психологія розвитку: навч. посіб./ Виготський Л. С. – М.: Академия, 2006. – 512 с.

17. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / Рубинштейн С. Л. – СПб: Питер, 2000. – 720 с.

18. Эльконин Д. Психология обучения младшего школьника / Эльконин Д. – М: Знание, 1974. – 178 с.

19. Єрмихіна М. О. Формирование осознанного родительства на основе субъективно-психологических факторов: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. психол. наук спец. 19.00.07 «Педагогическая психология» / М.О. Єрмихіна. – Казань, 2004. – 22 с.

20. Меркуль И. А. Проблема формирования психолого-педагогической компетентности родителей / И.А. Меркуль // Актуальные проблемы психологического знания. – 2010. – № 4 (17). – С. 41–44.

21. Нестерова Е. А. Формирование эффективного родительства через развитие личностной зрелости родителей младших школьников: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Нестерова Евгения Александровна. – Курган, 2005. – 219 с.

22. Филиппова Г. Г. Психология материнства: учеб. пособ. / Филиппова Г. Г. – М.: Институт Психотерапии, 2002. – 240с.

23. Винникотт Д. В. Разговор с родителями / Винникотт Д. В. – М.: Класс, 1995. – 112 с.

24. Пенькова О. І. Вплив сімейної взаємодії на розвиток духовних цінностей особистості / О. І. Пенькова // Психологія діалогу і світ людини: зб. наук. пр. Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка / за ред. Г. В. Дьяконова. – Кіровоград:[б. в.], 2012. – Вип. 1. – С. 135–144.

25. Демидова И. Ф. Потребность в компетентности как ценностно-смысловая детерминанта становления профессионала / И. Ф. Демидова // Акмеология: личностное и профессиональное развитие: материалы междунар. науч. конф.,

Москва (13–15 сентября 2004 г.). – М.: Издательский Дом «Эко»; Альтекс, 2004. – С. 324–327.

26. Козляковський П. А. Загальна психологія: навч. посіб.: у 2-х т. / Козляковський П. А. – 2-е вид., доп. і перероб. – Миколаїв: Вид-во НГГУ ім. Петра Могили, 2004. – Том 2. – 219 с.

27. Методичні матеріали з питань формування усвідомленого батьківства/ за заг. ред. Г. М. Лактіонової. – К.: Держсоцслужба; Християнський дитячий фонд, 2006. – 96 с.

28. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования: [учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед.]/Е. И. Артамонова, Е. В. Екжанова, Е. В. Зырянова и др.; под ред. Е. Г. Силаевой. – М.: Академия, 2004. – 192 с.

29. Рибалка В. В. Методологічні питання наукової психології / Рибалка В. В. – К.: Ніка-Центр, 2003. – 204 с.

30. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Ананьев Б. Г. – СПб.: Питер, 2001. – 288 с.

31. Вікова і педагогічна психологія: навч. посіб. / Поліщук В. М. – 3-є вид., виправ. – Суми: Університетська книга, 2010. – 352 с.

32. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – 2-е изд., стер. – М.: Смысл; Академия, 2005. – 352 с.

33. Головань М. С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду / М. С. Головань // Вища освіта України. – 2008. – № 3. – С. 23–30.

34. Дарвиш О. Б. Возрастная психология: [учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / Дарвиш О. Б.]; под ред. В. Е. Клочко. – М.: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2004. – 264 с.

35. Смирнова Е.Г. Психолого-педагогическое сопровождение формирования осознанного родительства в молодой семье: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогическая психология» / Е. Г. Смирнова. – Екатеринбург, 2008. – 24 с.

36. Національний освітній глосарій: вища освіта / авт.-уклад.: І. І. Бабин, Я. Я. Болюбаш, А. А. Гармаш та ін./ за ред. Д. В. Табачника, В. Г. Кременя. – К.: Плеяди, 2011. – 100 с.

37. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах: тематична Державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2001 року. – К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2002. – 144 с.

38. Шишов С. Е. Понятие компетенции в контексте качества образования / С. Е. Шишов // Стандарты и мониторинг в образовании. – 1999. – № 2. – С. 30-34.

39. Винникотт Д. В. Разговор с родителями / Винникотт Д. В. – М.: Класс, 1995. – 112 с.

40. Селевко Г. К. Компетентности и их классификация / Г. К. Селевко // Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 138–143.

41. Холодная М.А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования / Холодная М. А. – СПб.: Питер, 2002. – 272 с.